

V Ballardovem dodatku je predstavljeno odkritje žiga Sestijev na amfori Lyding Will, tip IA, pobrani na morskem dnu, ki najverjetneje izvira iz odvrženega tovora. Amfora z žigom Sestijev v globokih vodah je velika novost, ker kaže na razvito trgovsko mrežo mogočne toskanske družine že v drugi polovici 3. st. pr. Kr.

V dodatku A najdemo poročilo o arheobotaničnih raziskavah in njihovih zanimivih rezultatih ter nekaj analiz stekla v dodatku B avtorja Roberta Brilla in sodelavcev.

Projekt Skerki Bank je prvi v zgodovini podvodnih arheoloških raziskav združil arheološko metodo z najmodernejšo robotsko podvodno tehnologijo, last *Institute for Exploration at the Mystic Aquarium* iz Connecticuta. Temu delu raziskav je vladal medijsko dobro poznani Robert Ballard, raziskovalec slovitiga Titanika in vojne ladje Bismark ter velika medijska zvezda zahoda. Ballard je nedvomno eden vodilnih raziskovalcev globokih voda Sredozemlja. Z odkritji potopov na območju med Kartagino in Rimom je odločilno vplival na poznavanje plovnih poti antike, za katere je bilo dolgo trdno zasidrano mnenje, da so se jih tovarne ladje zaradi globokih voda izogibale.

Podobne podvodne raziskave z vključitvijo moderne robotske tehnologije potekajo dandanašnji na mnogih mestih. Veliko obetajo raziskave v pristanišču helenističnega mesta Sinope. Črnomorske podvodne raziskave so toliko bolj obetavne, ker globoke vode zaradi posebnih razmer ohranjajo tudi organske dele potopljenih ladij takorekoč nedotaknjene. Prav v povezavi z ameriški raziskavami pred izraelsko obalo, v bližini Aškelona, je treba omeniti sodelovanje podvodnih arheologov z Lawrencom Stagerjem, ki s pomočjo tehnologije zgrajene za uporabo ameriške vojaške mornarice, razvija sonar za snemanje oblik potopljenega plovila pod sedimenti morskega dna.

Kar nekam znanstveno fantastično se slišijo obeti o razvoju avtonomne podvodne naprave, ki jo bo moč odposlati, voditi in kontrolirati iz celinskega laboratorija v globoke vode odprtih oceanov.

Na tej točki, če že ne prej, pa se odpirajo nova poglavja podvodne arheologije. Dotikajo se temeljnih vprašanj zaščite podvodne dediščine in varovanja pridobljenih podatkov o podvodnih najdiščih.

Večina arheološke javnosti meni, da bi s trenutkom razkritja koordinat moralo podvodno najdišče dobiti zakonsko zaščito. S tem trčimo na vprašanje izvajanja zaščite na odprtem morju. Število robotskih podvodnih raziskovalnih naprav strmo narašča in tačas bržkone presega nekaj sto primerkov. Največkrat so v lasti komercialnih družb, kjer si jih za primerno odškodnino lahko izposodi kdorkoli.

Mnogi tudi menijo, da bi bilo najbolje, če se ob odkritju potopa izvede raziskavo do konca in ostanke v celoti dvigne ter varno shrani.

Drugo pomembno vprašanje je, kam sodijo pridobljeni podatki in kdo ima pravico biti o njih obveščen. Zanimivo je vprašanje, komu pripadajo in kdo lahko uporablja podatke, ki jih je ali jih šele bo, npr. pridobila ameriška vojska z visoko razvito tehnologijo v globokih vodah Sredozemlja ali Črnega morja. Kdo je pristojen za najdbe iz nikogaršnjih voda, ameriške ali evropske arheološke institucije ali celo le vodje tehnoloških raziskav? Kdo bo razsojal v naraščajočih sporih glede lege potopljenih najdb, za katere natančnih podatkov raziskovalci zaradi možnosti izropanja prikrivajo? Je vzrok za prikrivanje najdišča res le zavarovalne narave?

Vprašanja se zdijo z načelnega stališča razrešena. Vendar prav gorke besede s strani italijanskega časopisja, ki je ves čas kritično spremljalo Ballardove raziskovalne posege, dokazujejo, da s tega stališča v primeru Skerki Bank ni bilo vse dorečeno. Po izteku projekta se je namreč Ballard z manjšo ekipo in brez posvetovanja z vodilnima arheologoma Anno McCann in J. P. Olesonom vrnil na najdišče, kjer je raziskoval z novo tehnologijo in najdišče podrobno snemal s kamerami. Poseg

je izzval številne kritike, posebej italijanskih arheologov, ker ni bila zagotovljena prisotnost arheološke ekipe.

Na polju mednarodnih konvencij ICOMOSa in UNESCO je bilo mnogo narejenega, še vedno pa je opazno pomanjkanje meddržavnih usklajevanj in predvsem trdnih dogovorov.

Naj ob koncu kratkega razmišljanja navedemo še nekaj pomislekov, ki so se sprožili med arheološko srenjo. Ali ni dviganje posameznih predmetov s pomočjo robota navsezadnje trganje, torej neke vrste uničevanja, primarnega arheološkega konteksta.

To vprašanje se pojavlja toliko bolj glasno, odkar je z dobro organiziranim ropom izginilo dvajset najlepših amfor z razstave Skerki Bank v Norwoodu v Masechusettsu, in še glasneje, odkar so se pojavili Ballardovi nastopi v javnosti, v katerih je le malo sledu o dolgoletnih raziskavah in spoznanjih arheološke ekipe, vključno Anne McCann.

Verena PERKO

Giovanna Martinelli: *Roma e i Barbari. Dai Giulio Claudii agli Antonini.* Collana "I quaderni di Mandala" 3. Pensa Multimedia, Lecce 2005. 130 str., 6 zemljevidov.

Pričujoča knjižica Giovanne Martinelli z naslovom Rim in barbari (od julijsko-klavdijske dinastije do Antoninov) je izšla kot tretji del zbirke *I quaderni di Mandala*. Iz samega naslova je nemogoče ugotoviti, kakšna je vsebina dela, in kaj natančno lahko v njem najdemo. Za nemalo presenečenje poskrbi kazalo, ki pokaže, da je glavni "akter" knjige Kasij Dion in njegova *Historia Romana*.

Omenjeni avtor iz 3. st. po Kr. je v svojem obsežnem (80 knjig obsegajočem) opusu pisal o marsičem; ni se posvečal le rimskim zmagam in uspehom, pač pa so ga zanimale vse stvari, ki so tako ali drugače vredne omembe, vredne spomina. Med drugim je pomemben tudi zato, ker je opisal mnoga ljudstva, ki so v različnih obdobjih zgodovine prihajala v stik z rimsko državo. Kasij Dion je svojo zgodovino začel s prihodom Eneja v Italijo ter jo končal z letom 229 (njegov drugi konzulat). Ogromno delo je po vzoru starejših zgodovinopiscev razdelil na dekade, katerih velik del je na žalost izgubljen. Ohranjene so namreč le knjige med 36 in 60 ter 79 in 80.

Knjiga Martinelli je, ki jo obravnavamo, je razdeljena na tri poglavja; prvo je posvečeno pregledu izročila rokopisov Dionove *Rimske zgodovine*, ki se začne že s 4. st., še posebej živahno pa so jo prepisovali od 10. do 12. st., predvsem v Konstantinoplu. Tam so prepisovalci in zbiralci rokopisov ustvarjali različne izvlečke, povzetke in izpiske (ekscerpta), ki so še posebej pomembni, saj so nekateri od teh danes edini ohranjeni vir izgubljenih knjig.

Sledi drugo poglavje, ki je obenem tudi osrednji del knjige, saj avtorica v tem delu prevede nekaj zanimivih odlomkov iz Kasija Diona. Vsi imajo več skupnih potez: v prvi vrsti so vsi iz knjig, ki v celoti niso več ohranjene (avtorica jih je vzela iz Ksifilinovih izvlečkov - menih iz Trapeza, 11. st.), vsi se ukvarjajo s pomembnimi epizodami rimske zgodovine in vsi so na nek način povezani z barbari. Prvi odlomek opisuje upor Boudike (*Boudicca*), kraljice Icenov v Britaniji, ki se je odvijal v času cesarja Nerona (izvleček iz 61. knjige). Drugi je razdeljen na več manjših enot, zato je nekoliko obsežnejši, posvečen pa je predvsem Kvadam in Markomanom. Avtorica prevede tiste dele, ki se ukvarjajo s stiki med omenjenimi ljudstvi od cesarja Domicianja pa do Marka Avrelija (izvleček iz 67. knjige); dalje vojno Marka Avrelija proti Kvadam in Markomanom (72. knjiga), smrt Marka Avrelija (na tem mestu ni jasno, od kod ta odlomek je), sledi odlomek o cesarju Komodu in njegovih stikih z omenjenimi ljudstvi (73. knjiga). Kot zaključek je preveden še kratek odlomek iz 78. knjige, ki še enkrat omeni Kvade in Markomane za časa cesarja Karakale. V skladu z ideali prevajanja klasičnih jezikov vzporedno tečeta grški izvornik in italijanski prevod.

V tretjem poglavju avtorica doda zgodovinski komentar k prej prevedenim besedilom, tako nam predstavi širši zgodovinski okvir, v katerega lahko postavimo epizode, ki so prej delovale precej izolirano. Kakovost in količina komentarja je premo sorazmerna z obsegom same knjige, težko bi bilo trditi, da je pomanjkljiv, nikakor pa tudi ni izdaten. Knjiga *Roma e i Barbari* vsebuje tudi šest zemljevidov (Britanija, Porenje in Podonavje, donavki limes v poznoflavijskem obdobju, limes v zgornjem Renu, renski limes in limes v zgornjem Podonavju, trgovske poti in veliki imperiji v 1. st. po Kr.), ki se ne odlikujejo niti po kvaliteti in natančnosti, niti po postavitvi.

Pred seboj imamo knjižico, pri kateri se bralec že od samega naslova naprej sprašuje, kje se skriva bistvo. Doprinos tega drobnega dela sicer lahko najdemo v prevedenih odlomkih izvlečkov iz Kasija Diona, ki gotovo imajo svojo težo, saj v celoti knjige več niso ohranjene. Ustreznost naslova pa je kljub temu sporna, saj niti približno ne nakaže smeri, v katero se bo vrtela os knjige. Celostna podoba knjige se tako ne izkaže za pretirano pozitivno. Ne sme pa se zanemariti pomena novih prevodov, posebej če vsebujejo zgodovinsko tematiko. Markomanske vojne ter stiki s Kvadi in Markomani so zanimivi tudi za nas, saj se dotikajo slovenskega ozemlja.

Julijana VIŠOČNIK

Elisabeth Walde: *Im herrlichen Glanze Roms. Die Bilderwelt der Römersteine in Österreich.* Institut für klassische und Provinzialrömische Archäologie, Universität Innsbruck 2005. 216 str., številne fotografije med besedilom.

Knjigo, ki se ukvarja s slikovnim svetom na rimskih kamnih, predvsem na rimskih nagrobnikih, je v Avstriji znanstvena javnost gotovo pogrešala že kar nekaj časa. Temu se lahko pridruži tudi slovenska stroka, saj E. Walde nikakor ne potegne umetne meje med Slovenijo in Avstrijo, ampak se rada zateče k primerom iz naše države (severovzhodni del: Celje, Ptuj, Šempeter), omenjeni del Slovenije je namreč kakor skoraj celotna Avstrija spadal k Noriku. Avtorica se torej omeji na nagrobnike, ki so lahko v obliki stele, edikule, grobnega oltarja ali medaljona s portretom. Umetnost grobne arhitekture na obravnavanem območju doživlja višek v obdobju od sredine 2. st. do sredine 3. st. po Kr.

Značilnost tega območja je noriško panonska voluta, s katero se doseže baročni učinek spomenika. Gre namreč za okrasni element, pri katerem je zgornji del profiliranega okvirja trikotno ali zaobljeno ornamentiran. Predvideva se, da ta voluta izhaja iz vzhodnega dela rimskega imperija, in se je preko Akvileje prenesla na območje Norika in Panonije.

Avtorica nekaj besed nameni pogrebni praksi in rimskemu pogledu na smrt, kar je nujno za razumevanje določenega dela slikovnega gradiva, ki ga na spomenikih srečamo. Nagrobni napisi so na eni strani špartansko kratki, na drugi najdemo pesniške - v verzni obliki, čeprav je teh občutno manj. Od Hadrijana naprej se za nagrobnike uporablja več marmorja, pa tudi sarkofagi pridobivajo na pomenu.

Imetniki grobov so težili k lastni predstavitvi na nagrobnikih, kar se kaže predvsem v portretih, s katerimi so nagrobnike pogosto popestrili. Če je bil pokojni oblečen v togo, je to gotovo simbol državljanskih pravic; če je upodobljen v tuniki, je bil verjetno del peregrinega prebivalstva brez posebnih pravic. Moški imajo v levi roki pogosto zvitek, ki ga avtorica interpretira kot simbol moči. Kazalec in sredinec desne roke sta položena v značilno pozo na zgornji konec role. Poleg že omenjene nove razlage zvitka obstajajo še starejše, a uveljavljene. Zvitek bi tako lahko simboliziral dekret o rimskem državljanstvu, izobraženost in omiko, poklic pisarja ali drugega uradnika, poročno pogodbo, oporoko ali vojaško diplomu. Žene praviloma stojijo na moževi desnici, oblečene so v domačo nošo, v rokah pa

imajo pogosto atribute: jabolko ali granatno jabolko (simbola rodovitnosti in plodnosti) ali grozdje (simbol življenja); nikoli pa ni mogoče zaslediti zvitka (vsaj v Noriku ne). Otroci so velikokrat pomanjšane verzije svojih staršev, včasih se tudi v njihovih rokah najdejo dodatki: igrače ali živali.

Stele so razmeroma pogosta vrsta nagrobnikov v Noriku. Tiste, ki so nastale v zgodnjem obdobju, so se zgledevale po vzorih iz severne Italije. Velikokrat tako na njih najdemo portret umrlega (ali umrlih) v niši, pri tem lahko gre za družinski grob ali pa sta predstavljena samo zakonca. Na nekaterih nagrobnikih v Noriku najdemo jasen namig na časčenje določenih božanstev. Na primer na spomeniku iz Celeje (nagrobna stela za Avrelija Sekundina in njegovo družino) je Avrelj Sekundijan predstavljen kot otrok, ki je posvečen v skrivnosti Izidinega kulta.

Prostostoječi grobni medaljoni, v katerih je v večini primerov upodobljen zakonski par, veljajo za najlepše ostanke rimske umetnosti v Avstriji. Izvor te umetniško arhitekturne forme iščemo v helenizmu, kar potrjujejo številni doprtni portreti v okvirjih iz 2. st. pred Kr. Grobne medaljone zasledimo v Makedoniji, Daciji, Meziji, Panoniji in Noriku, na osnovi česar bi lahko sklepali, da se je oblika širila po vodni poti iz Grčije.

Poleg stel večjega formata so obstajale še grobnice oziroma edikule. Ker v Avstriji ni nobena ohranjena v celoti, E. Walde sprti opozarja na grobnice v Šempetru, ki so najlepše ohranjen spomenik svoje vrste sploh. Za ponazoritev določenih detajlov jih porabi še velikokrat, predvsem pri predstavitvi mitov, do česar še pridemo. Avtorica opozori na attribute, ki predstavljajo magistratsko oblast, določene službe in funkcije. Ker je kurulski stol (*sella curulis*) jasen simbol za oblast, vladanje in čast, je upodobljen pri nosilcih najvišjih funkcij. Liktorje prepoznamo po svežnju palic in sekiri, pisarja (*scriba*) po pisalu in tablici ali zvitku.

V nadaljevanju je govora o služabnikih in služabnicah, ki so na noriškem prostoru zelo pogosta tema. Na sliki nikoli ne stojijo zraven gospodarja, so pa od njega veliko manjši, s čimer so poudarili njihov podrejeni položaj. Poznamo služabnika, ki pomaga svojemu gospodarju pri žrtvovanju. Oblečen je v kratko tuniko in opremljen s pripomočki za obred: vrč, zajemalka, brisača. Tisti, ki je gospodarju bral, mu računal in pisal, se imenuje *librarius* in ni imel istih nalog kot prej omenjeni *scriba*, saj je skrbel za privatne zadeve. Obstajali pa so še t.i. pomočniki za vojaške zadeve (spremstvo pri vojnih pohodih), pri lovu, pri žetvi (s košaro in srpom), kot sli in drugo. Služabnice so predvsem urejale svoje gospodarice, zato so prikazane z ogledalom in s škatlo z lepotoilnim priborom. Naletimo pa še na tiste s pahljačami ali sončniki, ki bi naj zaščitili gospodarice pred soncem in jim ohranili snežno belo polt, kar je bil lepotni ideal tistega časa.

Levji delež slikovnega gradiva na nagrobnikih pa predstavljajo slike iz mitološkega sveta, ki so imele za lastnika groba in njegovo družino globlji, simbolni pomen. Sporočila slik z mitološko vsebino so očitna; govorijo o upanju, rešitvi, o vstajenju in vrnitvi življenja. Veliko je upodobitev Dionizijevega kulta, sledijo Atis, Dioskura, Amor in Psihe, Fedra in Hipolit ter drugi.

Od leta 160 po Kr. naprej se na nagrobnih spomenikih v Noriku pojavijo motivi iz Dionizijevega kulta, ki ga prepoznamo tudi po panterjih in kentavrih, po trti in grozdju. Zelo priljubljeni so bili tudi posamezni elementi kulta: menade, satiri, eroti in vitice. Za razliko od plesočih (golih in oblečenih) menad je razmeroma redka upodobitev Dioniza in Ariadne. Menade najdemo tudi z nožem, saj so znane po tem, da v svojem divjem plesu padejo v trans in v deliriju pokončajo manjše živali. Poleg menad so orgiastično spremstvo Dioniza predstavljali še satiri, ki jih srečamo upodobljene v plesnem koraku s prekrizanimi nogami, v rokah imajo lahko košaro s sadjem, ki si jo včasih povežejo na ramena, grozdje ali nož. Satir s flavto je v Noriku redek pojav, menade z ročnimi bobni in ragljami pa srečamo precej pogosto. Tudi eroti (spremljevalci boga